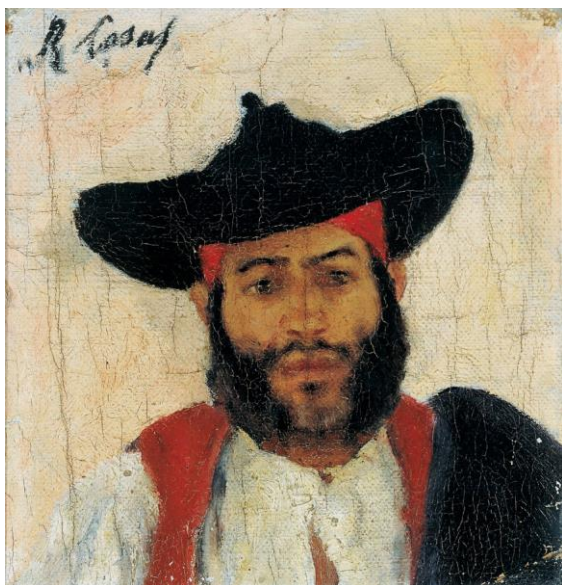




© Arxiu fotogràfic del Consorci del Patrimoni de Sitges

|                                      |                                                                                                |
|--------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Obres</b>                         | <i>Gitano granadí</i> , de Ramon Casas i Carbó / <i>Cantaora</i> , de Santiago Rusiñol i Prats |
| <b>Lloc / Data</b>                   | Granada, setembre del 1883-març del 1884 / Granada, 1898                                       |
| <b>Matèria / Tècnica</b>             | Pintura a l'oli sobre tela / Dibuix al llapis carbó, pastel i tinta polvoritzada sobre paper   |
| <b>Mides</b>                         | 20,5 x 20,3 cm / 43 x 27,9 cm                                                                  |
| <b>Col·lecció</b>                    | Museu del Cau Ferrat, Sitges. Col·lecció Santiago Rusiñol, núm. inv. 30.792 i 30.796           |
| <b>Descripció i context històric</b> |                                                                                                |

*Le manuscrit trouvé a Saragosse* és una novel·la de l'escriptor polonès Jean Potocki (1761-1815), que relata les aventures d'un oficial de les tropes valones a les Alpujarras durant la guerra del francès. Un dels atractius és la descripció d'un món fantàstic en el qual els moriscos -els Gómelez- han sobreviscut a l'expulsió i mantenen un govern a l'ombra que es recolza en poders màgics. Mentre que el príncep dels gitanos, Avadoro, mana més entre els seus que el governador espanyol i els generals napoleònics.

El gitano que Ramon Casas va pintar a Granada, entre el 1883 i el 1884, s'assembla a aquell fabulós Avadoro, rei dels gitanos, que Potocki va retratar cent anys abans, en el seu llibre. Duu un vestit clarament anacrònic. És un gitano vestit de gitano del segle XVIII, amb una roba com la que duen els toreros de les *corridos goyescas*, que fan la comèdia de vestir-se com a l'època de la *Tauromaquia* de Goya, de començaments del segle XIX.

El tema del vestir dels gitanos no és menor. Com ha explicat Bernard Leblon en els seus llibres, les pragmàtiques dels reis d'Espanya contra els gitanos –que en buscaven l'assimilació o, com es diu en els documents del segle XVII, "l'extinció"– prohibien els gitanos anar vestits de gitano. En el llibre *La criminalidad en Barcelona y en las grandes poblaciones* (1886), que és pràcticament contemporani de l'oli de Casas, Manuel Gil Mestre explica que els gitanos catalans ja no van amb pantalons bombatxos, jaquetes de colors i "montera": duen brusa, americana i gorra. El gitano de Casas, en canvi, porta un "sombrero de catite" –un barret tradicional

andalús–, mocador al cap, armilla i manta a l'espatlla. Només li falta el trabuc.

Aquest gitano, podria ser Mario Jiménez Chorrojumo, rei dels gitanos, que diuen que va pintar Fortuny el 1868? A la gent li agradava tant trobar-se aquell gitano vestit de gitano (en realitat, de bandoler de començaments del XIX) que va esdevenir una mena de guia de l'Alhambra, com una estàtua animada del Coliseu, però amb més gràcia. N'hi ha moltes fotografies. A la Biblioteca Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú hi ha un retrat de Chorrojumo obra de Miquel Carbonell Selva, amb una barba blanquinoso. No sembla el mateix home del retrat de Casas, però si el mateix personatge: el gitano castís vestit d'època.

Ramon Casas el va pintar durant el viatge –ben documentat– que va fer a Granada entre els anys 1883 i 1884, amb Laureà Barrau. En aquest viatge, Casas va aprendre a tocar la guitarra. Va ser un dels trets de partida de la primera moda del flamenc a Barcelona, que ha quedat esborrada pel boom al voltant de l'Exposició Universal del 1929. El Cafè Sevilla, al número 72 de l'avinguda del Paral·lel, costat per costat del Cafè Español, va ser el centre d'aquest moviment. Es va inaugurar el 1898. Casas hi anava sovint, amb els pintors Isidre Nonell, Ricard Canals, Ricard Urgell, Joaquim Biosca i Josep M. Xiró. Alexandre de Riquer també participava de la moda flamenca i va fer el dibuix de la coberta de *Cantares populares y literarios*, publicat el 1900 per Melcior de Palau, que conté molts cantes tradicionals. Al Cafè Sevilla hi va actuar el gran cantaor Antonio Chacón,

quan començava. El 1899, a Els Quatre Gats, es va celebrar una sessió flamenca amb el ballaor Enrique Lara de la Vega i el guitarrista Miguel Burull que, anys més tard, va ser propietari i animador del famós tablao Villa Rosa, del carrer de l'Arc del Teatre.

Aquestes informacions canvien la perspectiva que es té sobre la imatge folklòrica dels gitanos, molt vinculada al mite romàntic i a l'espanyolada, per raons literàries, artístiques i musicals ben conegudes. Més enllà d'aquesta visió folklòrica i romàntica hi havia un interès autèntic, compartit per artistes i escriptors.

El dibuix de la *Cantaora* de Santiago Rusiñol, fet a Granada el 1898, correspon a aquest moment. El Cafè Sevilla acabava d'obrir les portes i la moda del flamenc a Barcelona feia el ple. Hi havia la idea que els gitanos andalusos eren més autèntics que els gitanos catalans. Ja hem vist què en deia el magistrat Manuel Gil Mestre el 1886. Fins i tot Juli Vallmitjana, que hi va conviure molt i va conèixer molt bé els gitanos d'Hostafrancs, de Sant Martí i del Portal de Sant Antoni, quan va voler documentar el seu llibre *De la raça que es perd* (1917), va fer un viatge a Madrid, Còrdova i Granada, del qual hi ha el testimoni d'articles de l'època. Pere Salom i Morera, situa a Granada diverses històries del seu llibre *Gitanos* (1911), que parlen documentadament de les tortures de la Inquisició i de la resistència dels cabdills gitanos.

Rusiñol dibuixa la gitana en un espai tancat. La paret, que té un sòcol gruixut, sembla empaperada: pot ser la cambra d'una casa particular o d'un local on es canta flamenc de cara al públic. La dona té els cabells

molt negres, recollits amb una rosa vermella. El mocador és bonic però no gaire sofisticat; no té res a veure amb els mocadors de Manila, amb brodats excel·sos, d'algunes obres de Ricard Canals o Herman Anglada-Camarasa.

És difícil representar la concentració, la força i el sentiment del cant. Potser per això la majoria dels dibuixos i quadres de flamenc són escenes de ball, més o menys bigarrades i orgiàstiques, amb moviments enèrgics de braços i vestits. *El tango de la corona* (1910) d'Hermen Anglada Camarasa, que es pot veure al CaixaForum Palma, és el màxim exponent d'aquest concepte, amb una representació extraordinària dels guitarristes, a la part inferior de l'escena monumental. L'altra opció són els retrats estàtics, una mica estatuaris, entre els quals destaquen els d'Ignacio Zuloaga, pintor de gitanos i gitanes, i ell mateix guitarrista de flamenc.

Rusiñol centra tota la força en la expressió de cara i en el gest d'agafar-se la cintura amb les mans, per treure la veu de la panxa. El seu dibuix fa pensar en una escena del Cafè Sevilla que el periodista Màrius Aguilar va descriure a *Biografia del Paralelo 1894-1934* (1945), publicat amb el pseudònim de Luis Cabañas Guevara:

«Una noche, el pintor Ricardo Canals le preguntó a la Macarena cómo lograba poner tan entonado sentimiento en el canto, y ella, como quien no da importancia a lo dicho, respondió:

“—Es que er cante jondo, como er flamenco, sacude las entrañas del querer.”»

#### Bibliografia bàsica

CONDE GONZÁLEZ-CARRASCOSA, A. «Chorrojumo», a: *Granadaiflamenco: Revista de Actualidad, investigación y eventos flamencos de Granada*, 10 de gener de 2013.

GUILLAMON, J. «Juli Vallmitjana i el flamenc», a: *Nonell, Vallmitjana i els gitanos*. Barcelona: Edicions de 1984, 2026 (en premsa).

LEBLON, B. *Els gitanos d'Espanya. Recerca sobre els diversos aspectes de la qüestió gitana*. Barcelona: Alda Talent, 2004.

QUÍLEZ, F. «La temàtica gitana a Nonell. La superació de l'estigma racial i social», a: Quílez, F.; Vallès, E. *Nonell. Visions des dels marges*. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 2020.

QUÍLEZ, F.; PALAU-RIBES, M. *Rusiñol y la Alhambra. El despertar de un pintor poeta*. Granada: Patronato de la Alhambra y Generalife, 2025

SÁNCHEZ SAULEDA, S. «Ramon Casas i Laureà Barrau: crònica d'un viatge a Granada i d'un retrat a Tom Roberts (1883-1884)», a: *Emblecat. Revista de l'Associació Catalana d'Estudis d'Emblemàtica. Art i Societat*, núm. 4, 2025.

Julià Guillamon, escriptor

Sitges, setembre del 2025



Museu del Cau Ferrat  
Museu de Maricel  
Museu Romàntic  
Palau de Maricel  
Can Falç  
Fundació Stämpfli

Oficines: carrer Davallada, 12, 3a planta  
Edifici Miramar  
08870 Sitges  
Tel. 93 894 03 64  
Fax 93 894 85 29  
m.sitges@diba.cat  
www.museusdesitges.cat



Ajuntament  
de Sitges



Diputació  
Barcelona

Amb el suport de



Generalitat de Catalunya  
Departament  
de Cultura